

**Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або замовляйте за телефоном:
(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,
(066) 727-17-62**

*Вельмишановним і дорогим
Леонідові Тимофійовичу і Надії
Михайлівні БІЛЕЦЬКИМ з їх
любими Калинкою та Ялинкою —
в почутті глибокої приязні й від-
даності — цю книжку присвячую*
АВТОР

I

Єдиною більшою вулицею міста Канева котився веселий регіт.

Удова Василиха, вертаючи з ринку з порожнім кошем на руці, гнала поперед себе свого єдинака Павла, ще молодого, але знаного всім містом гультяя й гульвісу. Рясна, як раптовий град, лайка сипалася на високого, як дуб, красеня велета, але відскакувала геть, як горох від стіни.

Павло, не поспішаючи, посувався вперед і тільки лагідно посміхався, кидаючи скоса лукаві погляди вправо й увліво та киваючи іноді приятелям, що їх заглядить, на добривечір.

Канівські міщани й міщанки з дітьми висипали з хат, хоч добре знали, що це за гамір, бо не раз бачили й чули це: стояли спокійно й незлобно сміялися. Від яких-будь уваг утримувалися, знаючи здавна химерну вдачу старої Василихи. Тільки пси валували слідком, але на поважній відстані й ще більш баламутили звичайний спокій тихого весняного вечора.

— Та ти ж що це, лобуряко, ані обернешся, га?.. Мати аж захрипла, приказуючи та навчаючи на розум, а тобі й за вухом не свербить?.. Гарний, поштивий синок, нічого сказати... Може, ще й смієшся собі тишком-нишком та кпиш з ньеньки?.. А матері твоєї сто сот чортів під серце!.. Хоч огризнися, стерво прокляте! Чи тобі позакладало?..

Павло спокійно йшов далі, не озираючись.

— Ой людоньки! Ой сусідоньки! Згляньтеся, на Божу ласку! Укоротить мені, старій, останнього віку мій паливода — щоб я крізь землю запалася, коли не вкоротить! Вигнався, як той дуб, а глузду ані крихти! І в кого воно таке вродилося, осоружне? І за що мене Господь покарав, сердешну, вбогу вдову, таким, сином!..

Не втерпіла Супруниха.

— А що ж там сталося? — гукнула з порога. — Украв що чи побив кого?..

— Що?! — зупинилася як стій Василиха. — Хто каже — украв?! А бодай ти не діждала бачити мого сина злодієм! А бодай тобі, старій печериці, язик руба став, коли таке слово на мою дитину гавкнула...

— Тю на тебе, навіжена! — замахала на Василиху Супруниха. — Питаю ж тебе тільки, чого й за віщо лаєш парубка.

— Та як же мені не ляяти, голубонько сивенька! Таж він у мене один, як серце у грудях, таж тремчу над ним, як осика над водою, як той скнара над скринцею з грошима, ночей недосипаю та пильную, щоб нічого не сталося хлопцеві... Аж гульк — під корчмою в Лейби аж курява здіймається: запорожці гуляють... Хотіла вже пройти, сплюнувши, хвороба б їм у печінки, коли дивлюсь — аж і моє золото з ними!.. Я так і охолонула... Налетіла шулікою, надавала стусанів одному, другому, вхопила дитину за руку та насилу виволокла... Смійся, смійся, дурню, з матері!.. Батько твій догулявся з ними, з отими харцизами, поки й сам подався безвісти, то вже буде з мене... Десь або вбито, або в турецькій неволі конає... А тобі зась, — чуєш?..

Павло засміявся, повернувся й пішов далі вулицею.

На майдані, коло урядового козацького будинку, стояло п'ятеро осідланих коней, а біля них, тримаючи їх за повіддя, трое запорожців. До них підійшло з урядової стайні кількоро лейстровиків і напівголосно розмовляли про щось.

Павло не чув, про що саме, але зупинився на вулиці, чекаючи матері, й з великою цікавістю розглядав пишні, кольористе вбрання січових гостей та дорогую збрую на конях. Думи вихором закрутилися в палкій юнацькій голові, й на їх легких крилах полинув молодик далеко-далеко, куди сам хотів і звідки прилетіли до Канева на своїх татарських огирах оці й ті, що він балакав з ними коло Лейбиної корчми, цяцьковані степові гості. І за ньнчину лайку забув.

Та вона сама про себе нагадала борзо.

— Так і знала! Так і знала, що ні на кого, як на них, ізнову рот роззявив — на отих харцизяк із Низу!..

Павло пробудився з дум і ласкаво озирнувся на ньнку, знов розпромінивши уста під молодим кучерявим усом у ясну усмішку.

— Коні які чудові, — додав.

— Ось гляньте, людоньки! — вдарила об поли руками Василюха. — Йому не ньнчина гризота — йому коні на мислі та оті ледацюги січові, вигинули б до ноги, прокляті!.. Зараз мені йди додому, стерво собаче!

Павло стояв як зачарований і не рухався з місця.

— Не дивись, кажу, на них!.. Не слухаєш — то маєш, маєш!..

Рясні удари кошиком посипалися Павлові на спину. Тільки полоскотали юнака, бо він, стенивши плечима, весело зареготався, а козаки перед ганком залишили розмову й, сміючись, із цікавістю стежили за сценою. Горобцями позліталася дівтора з вулиці.

На ганок вийшов козацький старший полковник, а за ним полковник і писар, січові гості. Павло звичайненько вклонився старшині.

— Чого ти репетуєш тут, бабо, на всю вулицю? — гримнув старший на Василюху. — Іншого місця не знайшла, хрін тобі в ніс!..

— Та як же не репетувати мені, прошу вельможного пана полковника, — вклонилася низенько Василиха, — коли ледащо оце моє ні за що мене, свою неньку, має й слухати не хоче? Кажу йому йти додому, а він...

— Як?! — визвірився на Павла старший вояка, й вуси та брови йому настовбурчились, а в очах мигнуло блискавкою. — Неньки не слухати?! А хрін тобі в ніс! Та ще де! В моім полку? Га?.. Таке беззаконня й гріх у моім полку?!..

— Ой Боженку! — злякано перехрестилася Василиха. — Що ж це воно буде?..

— Ах ти ж шмаркачу жовтодзьобий! Я тебе повчу, як почитувати отця-неньку!..

Павло стояв і, погідно посміхаючись, дивився на грізного полковника.

— Та він у тебе що — блазень, що сміється, мов дурень на подзвіння?.. Хлопці! — гукнув полковник на лейстровиків. — А візьміть-но пресучого сина на стайню та всипте йому десятків зо два гарячих, щоб знав, як матір шанувати, та щоб перед старшими зуби не шкірив!..

Помітивши, що біля уряду на майдані щось коїться цікаве, з поблизьких дворів збігалися люди й цікавим півколом оточили Василиху та її неслухняного сина. Мовчали.

Зайшло сонечко за дніпрову гору й прибрало довгі передвечірні тіні, кинувши натомість на весь майдан і на всеньке місто тонкий до незримості та ніжний серпанок смутку. Полковникова постава на ганку стала ще грізнішою.

Троє лейстровиків одрізнилося від гурту й простували до Павла.

Шепотіли жінки:

— Ой лелечко!.. Тікай, Павлусю, чимдуж додому — гнатись не будуть.

Павло затявся. Він з-під лоба позирав мовчки то на полковника старого, то на лейстровиків, що,

не поспішаючи дуже ї ніби даючи тим йому змогу втекти, наближалися до нього. Усмішки на устах не гасив. Чекав не знати чого.

І всі чекали й мовчали, й чи від цього чекання, чи від мовчання було душно, як у спеку в хаті з зачиненими вікнами.

— Ой батечку! — нарешті очунилася Василиха й, як стояла, так і впала навколішки перед ганком. — Ой пане полковнику! Не карайте його так тяжко! Воно ж мале... воно ж дитина, немовля сливе... воно ж помре під канчуками!..

На ганку посміхалися кляті січовики, а полковник грізніш гукав:

— Не заважай, стара! Сама потім дякуватимеш... Ану, боржій, хлопці. Дайте йолопові добру хлосту!..

Козаки підступили до Павла:

— Ходімо!

Аніруш.

— Ти чуєш чи тобі позакладало?..

Павло й бачив, і чув, але не йшов.

— Та чого ви з ним панькаєтесь! — нетерпеливився старший. — Не хоче доброхіть, несіть на руках!..

Козаки зирнулися й раптово, як на розках, ухопили парубка попід руки, а третій пхав іззаду.

Василиха зойкнула й трохи не зомліла, та жінки підтримали, щоб не впала.

А Павло ніби в землю вріс: стояв, як укопаний слуп, та сміявся, немов не тягли, а лоскотали його.

— Оце дак немовля! — реготав на ганку старий довговусий січовий полковник. — Таких немовлят і в матері Січі небагато — нехай мені дідько плюне межі очі, коли брешу!

— Авжеж небагато! — підтакнув, регочучи, січовий писар.

— То це в тебе така дитина, хрін тобі в ніс! — скрикнув старший, та до тих, що стояли коло коней,

лейстровиків: — А ви чого гав ловите? Поможіть узяти ведмедя та всипте йому добрих півсотні!..

На поміч товаришам кинулося ще троє.

— Та що ж це, люди добрі, — отямилася врешті Васи-
лиха, — на бідну дитину цілим військом?!

Розлюченою шулікою налетіла на напасників і товкла їх по чому попало порожнім кошиком.

Було і страшно, й весело, й люди аж за боки хапалися.

Сміявся й Павло, а далі до неньки:

— А відступіть-но, мамо, щоб не зачепило ненароком!

Він стиснув кулаки, випнув лікті й швидко повернув плечима. Лейстровики, як груші, розкотилися від нього людям під ноги. А один докотився перевертом аж до ганку під ноги старшому та так і не підводився відразу, а тільки сидів та від несподіванки лупав очима: чи мені сниться, мовляв, чи це увіч.

Сміх ущух.

— Лепсько! Нехай мені дідько межі очі начхає, коли я брешу! — гукнув січовий полковник.

— Далєбі, лепсько! — підтакнув писар.

Та лейстровий старший був іншої думки. Отямившись від несподіванки, він так оскаженів, що аж запінився й тупав ногами та зіпав на всю горлянку несамовито:

— Щоб моїм лейстровикам та якийсь паршивий міщук завдав такого сорому й ганьби?! Рубайте його, проклятого! Шаблями його!.. Чого ж ви огинаєтесь?..

Василиха скам'яніла. Павло прогнав усміх з уст і тривожно озирнувся довкола, углядів біля ганку стовпа з великим залізним кільцем, у два кроки стрибнув до нього, — де й вайлуватість поділася! — вхопився за вершок обома руками і, впершись ногами в землю, з усієї сили потяг до себе й вивергнув із землею, та так і став, не випускаючи його з рук і позираючи з-під лоба на козаків. Скоїлося це в одну

мить, і навіть ошелешений старший не знайшовся з лайкою або якимсь наказом.

До нього підійшов полковник із Січі, вдарив легенько по плечі й промовив:

— Не йде, пане-брате, так, не йде... Еге ж — не полицарському це... на беззбройного молодика з шаблями.

— Та й шаблями, як бачу, його не візьмеш, — додав пан писар. — Хіба з гаківниці звелиш палити в цього тура, полковнику.

Старший ще вагався якусь хвалю, далі махнув рукою козакам своїм: дайте йому спокій, мовляв. Сам звернувся до старої:

— Ну, не іродів він у тебе син: якої шкоди накоїв!

— Це б пак! — стара Василюха йому. — Навіщо так розтривожили дитину, що себе не пам'ятає!..

— Кинь мені зараз стовпа, хрін тобі в ніс! — гукнув до Павла. — Та йди геть під три дияволи! А ви, — до козаків, — незугарні були трохи не десятеро впоратися з одним міщухом, то хоч стовпа знов закопайте в землю, та поглибше.

— Спасибі, вельможний пане, за ласку, — вклонилася Василюха старшому. — Ходімо, Павле, а то бач, як оті запорозькі братчики повитріщались на тебе: ще зурочать.

Довкола засміялися. Засміявся й Павло, та, зауваживши, що вже ніхто не збирається кривдити його, вверг стовпа на землю й підійшов до матері.

— Що, ледащо, не слухав матері — будеш тепер пам'ятати!.. Прощавайте...

— А постривай-но, стара! — озвався з ганку січовий полковник, — Може б, своє немовля та на Січ нам віддала? Лепський з нього буде січовик...

— Що?!. А щоб ти не діждав, — пху! — засипала Василюха, як з мішка. — Занапали вже там мого старого, волоцюги чортові, то й хлопця корт...

— Якого старого?

— Не знаєш? Мого старого... Пошила Василя... Та щоб я свою дитину...

— Та стривай, не торохти так, бісова коцюба! Дай же розпитати...

— Нема про що питати!.. Ач, який розумний: батька десь убили, нехай царствує з праведними, ледащо, та й до сина підбираються... Ходім мені зараз додому, чого баньки на них вирячив?..

— То той Василь Похил твій?

— А чий же! Твій, чи що?..

— Та ж я Василя знаю як самого себе: в однім курені були. І зовсім не вбито його.

— А де ж він? Чи за двадцять літ не озався б, якби живий був?

— Не озався, стара, бо вже п'ятнадцятий рік у неволі турецькій.

— То відкіля ж ти знаєш, що живий він?

— Такі дуби, Василю, як твій старий, так скоро не валяться. Дужий козарлюга був.

— Чом же ви не визволите його? Похваляєтеся ж по корчмах, що б'єтеся з турками за віру та щоб невольників визволяти...

— І визволяли, не раз визволяли, а Василя між ними не було. Я так гадаю, чи не в Синоді він у якогось баші на роботі або на галері...

Павло не втерпів.

— То татко живий, мамо? У неволі?.. Пустіть мене з ними, мамо...

— Що?! — визвірилася Василюха. — Слухай ти їх, всесвітніх баламутів, — вони набалакають — півтора людського!.. Зараз мені йди додому, поки не надавала стусанів!..

Павло, може, вперше в житті гнівно зиркнув на неньку, сердито стенив дужими плечима, повернувся мовчки й, ні на кого не дивлячись, похнюпно почвалав додому.